

The Journal of Academic Social Science Studies



International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 2, p. 1529-1547, February 2013

**1930'LARDA ÇOCUK PİYESLERİNDE YERLİ MALI
KULLANMA VE ULUSAL EKONOMİ BİLİNCİNİ OLUŞTURMA
ÇABALARI**

*EFFORTS TO USE DOMESTIC GOODS IN CHILDREN'S PLAYS IN 1930S
AND TO BUILD UP A NATIONAL ECONOMY CONSCIOUSNESS*

Yrd. Doç. Dr. Doğan DUMAN

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD

Özgür Şahap VARNALI

MEB, 75. Yıl Asarlık Ortakulu Sosyal Bilgiler Öğretmeni

Abstract

The policy of building up a domestic bourgeois class and strengthening the national economy in order to save the country from the pressure and exploitation of the foreign capital, was a policy that had been taken over from the Committee of Union and Progress. The establisher leader team of the Republic carried on this policy with determination. Some legal regulations were made related to this issue right after the new regime was established. While consuming domestic goods was encouraged on one hand, saving consciousness and habits were tried to be created on the other, to ensure the capital formation.

The 1929-1930 World Economic Crisis, which was the first global crisis of the capitalist world, made the policy of shifting to domestic goods and reducing consumption more important, which Turkey had already started. Mobilization was declared on consuming domestic goods, aside from serious import cuts. Various legal and institutional regulations were

made for this reason. Although it lost its importance totally today, "Savings and Domestic Goods Week" had started to be celebrated in the primary schools between December 12-18, which had been a product of the policy of national economy that was tried to be formed. Also, using domestic goods and the idea of making a contribution to national economy by saving were developed in the media of the time, in children's magazines and in children's plays written with educational purposes on various subjects. In this research it was tried to be revealed how the policy of saving and consuming domestic goods was implemented efficiently, especially through children's plays/dramas during 1930s.

Key Words: National economy, domestic goods, education, children's plays.

Öz

Ülkeyi yabancı sermayenin baskı ve sömürsünden kurtarmak, yerli bir burjuva sınıfı oluşturarak ulusal ekonomiyi güçlendirmek politikası İttihat ve Terakki Partisi'nden devralınan bir politikaydı. Cumhuriyet'in kurucu önder kadrosu da bu politikayı kararlılıkla devam ettirdi. Yeni rejimin kurulmasından hemen sonra bu konuda bir takım yasal düzenlemelere gidildi. Sermaye birikimini sağlamak için bir yandan öncelikle yerli ürünlerin tüketilmesi propagandası yapılırken, öte yandan halkta tasarruf bilinci ve alışkanlığı oluşturulmaya çalışıldı.

Kapitalist dünyanın küresel ölçekte yaşadığı ilk büyük kriz olan 1929-1930 Dünya Ekonomi Krizi ise Türkiye'nin daha önceden başlattığı tüketimden kısmak ve yerli ürünlere yönelmek politikasını daha önemli bir hale getirdi. İthalatta ciddi kısıtlamalara gitmek dışında, yerli ürünleri tüketmek konusunda adeta bir seferberlik ilan edildi. Bu amaçla çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemelere gidildi. Günümüzde önemini tamamen kaybetmekle birlikte her yıl 12-18 Aralık tarihleri arasında ilkokullarda kutlanmaya başlanan "Tasarruf ve Yerli Malı Haftası" bu dönemde oluşturulmaya çalışılan ulusal ekonomi politikasının bir ürünüdür. Ayrıca dönemin basınında, çocuk dergilerinde ve çeşitli konularda eğitsel amaçlı yazılan çocuk piyaselerinde yerli malı kullanma ve tasarrufta bulunarak ulusal ekonomiye katkıda bulunma düşüncesi etkili bir biçimde işlenmeye başladı. Bu araştırmada, özellikle 1930'lu yıllar boyunca tasarruf yapma ve yerli ürün tüketme politikasının, özellikle çocuk piyaseleri/temsilleri aracılığı ile nasıl etkin bir biçimde uygulandığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulusal ekonomi, yerli ürünler, eğitim, çocuk piyaseleri.

Giriş

1912’de başlayan ve neredeyse aralıksız on yıl süren Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın ard arda gelmesi şüphesiz ki yeni kurulacak olan Cumhuriyet rejiminin en büyük şanssızlığıydı. Çünkü bu savaşlar sonunda ülkenin kaynakları tüketilmişti.¹ Ülke, geri, yoksul ve sermayesizdi. Aslında yetersiz olan alt yapı tesisleri de uzun savaşlar süresince büyük ölçüde yok olmuştu. Türkiye’de sanayiden söz edilemezdi. İstanbul, İzmir ve Çukurova’da enkaz haline gelmiş birkaç dokuma tesisi ile yine enkaz halindeki birkaç askeri fabrikaya sanayi kuruluşu denemezdi.² Anlaşılabilirliği gibi bağımsızlık savaşı sona erdiğinde ülkenin ekonomik durumu hiç de iç açıcı değildi. Fakat buna karşılık, işgalci güçlerin yenilgiye uğratılması ve elde edilen siyasi başarılar toplumda ve yöneticilerde bir iyimserlik yaratmaktaydı. Bu olumlu ortam içerisinde Mustafa Kemal, 1 Mart 1923’de TBMM’nin açılış konuşmasında yeni rejimin izleyeceği ekonomi politikasının ipuçlarını verdi.³ Mustafa Kemal’in “Azami tutumluluk milli amacımız olmalıdır” sözü, bir devlet politikası haline geldi ve ileride gerçekleştirilecek olan birçok kurumsal düzenlemenin de temel dayanak noktalarından biri oldu.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında toplumun sermaye birikiminden ve teknolojiye yoksun oluşu, Osmanlı döneminde yaşanan acı deneyimler ve yabancı sermayenin çeşitli nedenlerle Türkiye’den uzak durması devletin korumacı bir ekonomik politikayı yürürlüğe koymasında birincil gerekçelerdir. Ayrıca 1929’da Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan ve dünya ölçeğinde etkili olan ekonomik kriz de korumacı politikalara yönelişi zorunlu kılmıştır.

1929-1930 Dünya Ekonomi Krizi Türkiye ile birlikte birçok ülkenin ekonomi politikalarında önemli sayılabilecek değişimlere neden olmuştur. “Nitekim kriz yıllarında, ekonominin kendi kendine tam istihdam düzeyinde dengeleşebileceğine inanılan ülkelerde bile hükümetler ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etme zorunluluğunu duymuşlar; devalüasyona başvurarak artan mal stoklarını eritmeye, gümrük vergilerini yükselterek, ithalata kontejan koyarak ulusal ürünleri korumaya; çeşitli genişletici ve daraltıcı önlemlerle krizin etkilerini gidermeye çalıştılar.”⁴ Bu

¹ Reşad Aktan, *Türkiye İktisadı*, C.:1, Ankara 1968, s.31.

² M. Ögüt Yazman, *Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, 2. baskı, Ankara 1974, s.39.

³ “Devlet bünyesini yaşatmak için dış kaynaklara başvurmaksızın memleketin gelir kaynaklarından yararlanma çarelerini sağlayacak tedbirleri bulmak gerekli ve mümkündür. Azami tutumluluk milli amacımız olmalıdır.” Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972, s.88.

⁴ Avni Zarakolu, “1929/30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Krizle Alınan Mücadele Tedbirleri”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara 1982, s.92.

yasal düzenlemeler dışında, toplumu tasarruf düşüncesine yöneltmek ve yerli ürün kullanmasını sağlamak için de çeşitli yöntemlere başvuruldu.

Yerli Malı Kullanımı

Dünyada yaşanan ilk büyük küresel kriz olan 1929-1930 krizi birçok ülkeyi olumsuz etkilemiştir. Krizden etkilenen ülkeler çeşitli önlemlere başvurmuşlardır. Bu önlemlerden belki de en basit olanı ithalatı kısmak ve yerli ürünlerin tüketimine ağırlık vermektir. Kriz, ülkelerin dış ticaret gelirlerini çok büyük ölçüde azaltmış ve ülkeleri, "kendi yağı ile kavrulma" politikasını izlemek zorunda bırakmıştı.

Türkiye'de yerli ürünlerin öncelikle tüketilmesi yönündeki devlet politikası politikası, II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar uzanır. Ama sistemli ve yaygın bir şekilde yerli ürünlerin propagandasının yapılması ve bunun, izlenen ekonomi politikasının bir parçası haline gelmesi 1929 yılından sonra olur.

Türkiye, yerli ürünlerin kullanılması ve tasarruf yapılması politikasını gündeme getirirken şüphesiz ki, Avusturya modelinden çok etkilenmiştir. Avusturya'da 1927-1929 yılları arasında yoğun bir şekilde gündemde tutulan "her alanda yerli malı ve tasarruf" sloganı Türkiye için model olmuştur.⁵ Avusturya'daki kutlamalar ile Türkiye'deki "Yerli Malı Haftası" kutlamaları karşılaştırıldığında, bunun Avusturya'daki kutlamaların hemen hemen bir tekrarı olduğu fark edilebilir.

Bu dönemde devlet destekli yerli ürün kullanma politikası sadece Avusturya'ya özgü bir politika değildi. Aynı yıllarda İsviçre, Almanya, Fransa, Macaristan, Hollanda, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan gibi ülkeler de her yıl yerli malı haftası düzenlemekteydi.⁶

Krizden etkilenen Avrupa ülkelerinin yerli ürünleri öncelikle tüketme politikası, Türkiye'yi de etkilemiş ve özellikle 1930'lu yıllar boyunca tasarruf yapma ve yerli ürün tüketme politikası etkin bir biçimde uygulanmıştır. Bu politika doğrultusunda bir takım yasal ve kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. Kriz sonrasında birçok yeni kurum ortaya çıkmıştır. Krize tepki olarak ortaya çıkan örgütlenmelerden biri de Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'dir.⁷ Cemiyetin kurulması,

⁵ Doğan Duman, "Yerli Malı Haftaları", **Tarih ve Toplum**, Mart 1993, S.: 111, s.16.

⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Doğan Duman, **Ulusal Ekonominin Yapılanmasında Yerli Malı Haftaları**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2000.

⁷ Toplumda ulusal ekonomi kavramının oluşması ve bunun halk arasında yaygınlaştırılmasını kendine görev edinen Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti 12 Aralık 1929 tarihinde kuruldu. Cemiyetin amacı özetle, halkı tutumlu yaşamaya ve yerli malı tüketmeye özendirmekten oluşmaktadır. Cemiyet, bu amacını gerçekleştirmek için yerli ürünleri tanıtmak çalışmalarına girişerek, ilki 1930 yılında olmak üzere, "Tasarruf ve Yerli Malı Haftaları" düzenlemiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Doğan Duman, **Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990.

somut bir ekonomik kararı uygulamaktan çok, geniş halk kitlelerini etkilemeye dönük bir sosyal hareket niteliğindedir. “Bu olay, buhranın salt spekülâtif hareketlere dayanmadığını ve daha derin nedenleri olduğunu hükümet yetkililerinin kavramaları açısından önemlidir.”⁸ Toplumda tasarruf alışkanlığı yaratmayı ve yerli ürünlerin tüketilmesini sağlamayı amaçlayan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti krizin ortaya çıkardığı yarı resmi bir kuruluştur. Cemiyet, kurulduktan sonra birçok örgüt ve kurumla işbirliğine girişmiş, Maarif Vekaleti’ne de başvurarak okullarda tasarruf ve yerli malı konusunda gerekli çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. Bu girişimler bir süre sonra olumlu sonuçlar doğurmuştur⁹. Maarif Vekaleti bütün okullara gönderdiği bir emirle, okullarda öğrencilerin yabancı ürünleri kullanmamaları, bütün eşyalarını, hatta okullarda bulundurulmuş sabunların bile yerli prina yağından üretilmesi gerektiğini belirtirken¹⁰, öğrencilere tasarrufun anlamı ve önemi konusunda konferanslar verilmesini de kararlaştırmıştır.¹¹

İlk kez 12-19 Aralık 1929 tarihinde düzenlenen Tasarruf ve Yerli Malı Haftalarının okullarda etkin bir şekilde kutlanması için Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti doğrudan Maarif Vekaleti ile işbirliğine girişmiş ve hemen her yıl okullarda uygulanmak üzere ortak bir program hazırlanmıştır. Maarif Vekaleti’nin uygulanmasına büyük önem verdiği bu programla, başta ilkokullar olmak üzere eğitimin her kademesinden yararlanılarak, yerli ürünleri kullanma alışkanlığı ve tasarruf bilincini geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla konferans, şiir, yazı, afiş, fotoğraf ve benzeri yöntemlerle haftanın anlamı ve öneminin kavratılmasına özen gösterilmiştir. Bu yolla da özellikle genç kuşakların tutumlu olmaları ve yerli ürünleri kullanmaya alıştırtılarak ulusal kalkınmaya katkıda bulunmaları sağlanmaya çalışılmıştır.¹²

Maarif Vekaleti, 1931 yılı için hazırladığı ve bütün okullara gönderdiği programda ise, hafta süresince müsamereler düzenlenmesini; bütün öğrencilerin katılacağı geçit törenlerinin yapılmasını ve okul dersane ile koridorlarının tasarruf düşüncesini ve yerli malı kullanımını vurgulayan afiş ve sloganlarla donatılmasını istemiştir.¹³

⁸ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayınları, C.:2, Ankara 1983, s.91-92.

⁹ “Çocuklarımızın tasarruf sahasında muvaffak olmaları için Maarif İdaresi, muallimlerin nazarı dikkatini celbetmiştir. Badema, her muallim, okuttuğu ders ne olursa olsun talebeye tasarrufun mahiyetini, faydelerini telkin edecek, bir çocuğun gündeliğinden biriktireceği paranın ileride ne büyük bir servet teşkil edeceğini anlatacaktır.” **Milliyet**, 3 Ocak 1930.

¹⁰ **Anadolu**, 6 Ocak 1930.

¹¹ **Hizmet**, 4 Ocak 1930.

¹² Doğan Duman, 1930’larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları”, **Toplumsal Tarih**, Nisan 1997, S.: 40, s.20.

¹³ **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1931.

Piyeslerde Yerli Malı Kullanımı ve Tasarruf Düşüncesinin Vurgulanması

1930'lar Türkiye'sinde çocuklarda yerli malı kullanma ve tasarruf yapma bilincini yerleştirme çalışmalarında çocuk piyeslerinden/temsillerinden de geniş ölçüde yararlanılmıştır. Edebi bakımdan hemen hiçbir değeri bulunmamasına rağmen bu tarihsel belgeler yakın dönem tarihinin çeşitli yönleriyle anlaşılmasında sosyal bilimcilere oldukça zengin malzemeler sunmaktadır.¹⁴ Devrim ideolojisini topluma benimsetmek amacıyla yazılmış olan bu piyesler arasında konusu tamamen ekonomi olanlar da vardır. Bunlardan biri, Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu tarafından Minür Hayri Egeli'ye yazdırılmış olan "Küçük Paralar" adlı piyestir.¹⁵

1930'lu yıllarda dünyadaki ekonomik sıkıntının yansımasıyla Türk parasının değerinin düşmesi, ekonomide millileşme çabalarını arttırmış ve temsillerde özellikle tasarrufu ve devlet bankalarına yatırımı destekleyen düşünceler işlenmiştir.

"Küçük Paralar" oyununda Taş bebek, Mavi bebek, Tahta bebek, Kuş bebek, Köpek bebek ve bankaları temsil eden bebekler arasında geçen konuşmalar yer almaktadır. Ana tema yerli malı kullanımının önemi, tasarruf ve bankacılığın işlevlerini tanıtmaya üzerine kurulmuştur. Temsilde yerli malı kullanımı ve yerli sanayiye teşvik eden bölümler alıntılarla şu şekilde özetlenebilir:

"Mavi Bebek:

12 İlk kanun Ulusal Arttırım ve Yerli Mallar Haftasının ilk günüdür. Her Türk bugün Ulusal Ekonomiye yardıma borçludur."

....

"Mavi Boncuk:

Biz de yerli oyuncamız
Borcumuzu yapacağız
Biz de Türk yavrularımız.
İşe emek katacağız.
Ne dersiniz?"

....

"Taş Bebek:

Ben de bir şey diyeceğim.
Fikrimi söyleyeceğim.
Her yuva bir yurd demek
Bize de düşer emek.
Burada küçük bir plan
Yapalım biz de aman:

¹⁴ Levent Boyacıoğlu, "Tek Parti Döneminde İnkılap Temsilleri-I", **Tarih ve Toplum**, S.: 102, s.30.

¹⁵ Münir Hayri Egeli, **Küçük Paralar**, Ankara 1936.

İşte bu şimendifer
Dolaşıp dursun yer, yer
Buradaki fabrika
Yapsın yerli dokuma”

....

“Taş Bebek:
Haydi!!!. Alın birer birer...
Yiyen, Türk yemişi yer...”

....

“Bütün Bebekler:
Yaşasın Şimendifer
Türk malını taşıyor.
Ona binen yaşıyor.
Haydi başlıyor sefer..”¹⁶

Yine Münir Hayri Egeli'nin “Yeni Ağustos Böcekleri İle Karıncalar”¹⁷ piyesinde ise şeker üretiminde yerli sanayinin kullanıldığı belirtilerek halkın da yerli şeker tüketmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

“Çetin:
Yok Yeşim. Şunu iyi bil
Şeker de artık yerlidir.

Yeşim:
Nasıl? Şeker yerli midir?

Çetin:
Artık her kime sorsan, der:

“Şeker yiyen Türk malı yer”¹⁸

Egeli'nin yazdığı ve yine yerli malı kullanımının önemini vurgulayan “Haftamızı Oynuyoruz”¹⁹ yerli malı haftasının kutlanması ve Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu hakkında bilgi verilmektedir.

“Ay:
Okullarda şenlik
İnci:
Vitrin yarışı da olur
Doğan:

¹⁶ Egeli, *age*, s.27-28, 31.

¹⁷ Münir Hayri Egeli, *Yeni Ağustos Böcekleri İle Karıncalar*, Ankara 1936.

¹⁸ Egeli, *age*, s.20.

¹⁹ Münir Hayri Egeli, *Haftamızı Oynuyoruz*, Ankara 1936.

Yarın bir miting var.

Alayla süslü kamyonlar.

Gündüz:

Bir çok söylevler denecek.

İnci:

Şarkılar da söylenecek.

Doğan:

Sonra bu akşam duvarlar

Koca afişlerle dolar.”

Tekin:

Ankara’da tören vardır.

Hafta oradan açılır.”²⁰

Piyeste, çocuklar kendi aralarında yerli malı haftasını kutlamak için bir etkinlik düzenlemeye karar verirler ve kendilerini Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu görevlileri yerine koyarlar. Döneme uygun milliyetçi bir anlayışla yerli malı kullanımı ve tasarruf düşüncesine vurgu yaparlar.

“İnci:

Türk çocuğu, Türk malı yer.

Ay:

Yerli yiyen... Yerli giyer.

Mine:

Az harca çok biriktir.”

....

“Gündüz:

İşte şurası bir sokak

Bunlar ala Türk malıdır.

Bu da, eşsiz bir halıdır (tabelayı gösterir)

Sümer Bank fabrikaları

Bu Yerli Mallar Pazarı”

....

“Gündüz:

Bak Bursa’ dandır.

Bu ipekli empirimem

Beğenmezsen bir şey demem

İpek işe yoktur bir eş”²¹

²⁰ Egeli, *age*, s.17-18.

²¹ Egeli, *age*, s.22-25.

Temsilde yerli malı kutlaması ile ilgili etkinlik hazırlayan çocuklar, ekonomide ulusallaşmanın önemini vurgulamakta ve bu yolda tüm vatandaşları dayanışmaya çağırmaktadırlar.

“Can:

Şimdi sizi
And içmeye çağırıyorum.
Hepinize çağırıyorum
Hep birden söyleyin hadi
Bir ulusal ekonomi
El birliği ile kurulur
Hep birden olursa olur.
Hep birden söyleyin haydi:
Yaşa Milli Ekonomi.”²²

Aka Gündüz’ün yerli ürünlerin tüketimini özendirmek için yazdığı “Gazi Çocukları İçin”²³ adlı piyeste ise, “yerli malına tapma derecesinde bağlılık gösterilmesi” gereği vurgulanarak çocuklara şöyle seslenilmektedir:

“Yerli kumaş:
Ben, bu yurdun öz malıyım.
Ben, halis kök boyalıyım.
Hoş örgülü, oyalıyım.
Tiftikliyim, damalıyım.
Yapaklıyım, burmalıyım
Türk malıyım, Türk malıyım!
Üstün başın yaban malı.
Yoo! Böyle bir şey olmamalı.
Deme bana: ne yapmalı?
Yerli malına tapmalı.
Türk kumaşı kullanmalı.
Ben her yerde olmalıyım!
Türk malıyım! Türk malıyım!
Öğretmemiş sana kimse,
Hiç unutma, ne dedimse.
Hep Türk malını benimse
Böyle dolar kasa, kese.
Böyle kalınlaşır ense.”²⁴

²² Egeli, *age*, s.31.

²³ Aka Gündüz, *Gazi Çocukları İçin*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1933.

Halit Fahri Ozansoy'un yazdığı "On Yılın Destanı"²⁵ adlı piyes ağırlıklı olarak Cumhuriyet rejimi ile birlikte kadının toplumsal yaşamdaki olumlu değişimini konu edinmekle beraber, kadının yerli malı kullanımı ve tasarruf mücadelesindeki rolüne değinmektedir.

"Gönül:

Kadının da bu işte oynadığı rol büyük,
O kadın ki vakti ile imkansız büyütürdük,
Şimdi yerli maliyle süslüyor köşesini.
Avrupa kumaşını vücudundan atıyor,
Kendi kumaşlarından güzellik yaratıyor."²⁶

Kadın bedeni üzerinden yerli malı kullanma propagandası yapmak sadece piyeslere indirgenmemiştir. Örneğin Türkiye'nin ilk dünya güzellik kraliçesi olan Keriman Halis'in güzelliği ve elde ettiği başarı bile bu propaganda da kullanılmıştır. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin yayın organı olan İktisat ve Tasarruf dergisi Keriman Halis'in 1932 yılındaki bu başarısının gizemini şöyle açıklamaktadır: "Türk güzeli niçin Cihan güzeli oldu? Çünkü Türk güzeli, Türk üzümü, Türk fındığı, Türk inciri ile beslendi"²⁷ Aynı dergi bir başka sayısında da Keriman Halis'in yarışmaya katılırken giydiği ve beraberinde götürdüğü elbiselerin hepsinin yerli ürün olduğunu vurguladıktan sonra, Onun aynı zamanda yerli ürünler adına da zafer kazandığını belirtmiştir.²⁸

Vasfi Mahir Kocatürk'ün yazdığı "10 İnkılap"²⁹ piyesinde genel anlamda o güne kadar yapılan devrimlere değinilirken, yerli malı kullanımından da övgüyle bahsedilmektedir.

"Yıldız:

Şu giydiğim şapka Türk malıdır. Bu elbisenin kumaşı Türk tezgahında dokunmuştur. Şu ayakkabı iğneden ipliğine varıncaya kadar Türk fabrikasında yapılmıştır."³⁰

Böylelikle piyesin kahramanı Yıldız aracılığıyla yakın geçmişe kadar kumaşı bile ithal eden Türkiye'nin, artık her türlü tekstil üretimi alanında ne kadar başarılı olduğu mesajı verilmektedir.

²⁴ Gündüz, *age*, s.18-19.

²⁵ Halit Fahri Ozansoy, *On Yılın Destanı*, İstanbul 1933.

²⁶ Ozansoy, *age*, s.33.

²⁷ *İktisat ve Tasarruf*, no: 11, Ekim 1932.

²⁸ *İktisat ve Tasarruf*, no: 10, Eylül 1932.

²⁹ Vasfi Mahir Kocatürk, *10 İnkılap*, İstanbul 1933.

³⁰ Kocatürk, *age*, s.12.

Piyeslerde Sanayileşme ve Ulaşım Alanında Elde Edilen Başarılar

Yerli malı kullanımını ön plana çıkarmanın yanında yine ulusal ekonomi anlayışı içinde ulaşımın iyileştirilmesi ve sanayileşme hareketlerine hız verilmesi gereği de belirtilmiştir. Tek parti yönetiminin bu konudaki girişimleri ve başarıları da temsillerde geniş biçimde yer almıştır.

Y.N. Nayır'ın yazdığı "İnkılap Çocukları" temsilinde, eğitim alanındaki gelişmelerle birlikte Cumhuriyet yönetiminin sanayileşme ve havacılık çalışmaları gündeme getirilmiştir.

"Turgut

Yerden fıskırır gibi yükseliyor şehirler...
Birbirine bir anda yaklaşan uzaklıklar,
Yükselen fabrikalar, kuruyan bataklıklar.
Güneşe koşar gibi mekteplere koşuşlar...
Yurdun ufuklarında uçuyor çelik kuşlar."³¹

Egeli'nin "Küçük Paralar" piyesinde sahneye büyük bir kitap konulmuştur. Kitapta yer alan büyükçe bir harita üzerinde "Demiryollarımız ve Fabrikalarımız" a yer verilmiştir.³² Haritanın altında da "Senin her gün arttırdığın paralarla bunlar yapılıyor" ifadesi yer almaktadır.³³ Vatandaşa, tasarruf ettiği sürece ülkenin sanayileşeceği ve ülkemizde bunun için yeterli hammadde bulunduğu mesajı verilmektedir. Ulaşımın gelişimine de yer verilen piyeste, indirimli biletten vatandaşlar haberdar edilmektedir.

Piyeste, başlarda konuya pek ilgi göstermeyen Tahta Bebek'in sorduğu soruyla diyalog başlatılır:

"Tahta Bebek:

Bunlar nedir böyle yol, yol.
Bu koca resimler bol, bol
Ne gösterir?

....

Mavi Bebek:

Bunlar tren yolları
Yurdun çelik kolları.
Bunlar da fabrikalar..
Bu küçük paralar
İle yeni yapıldı.

³¹ Y.N. Nayır, **İnkılap Çocukları**, Ankara 1933, s.20.

³² Münir Hayri Egeli, **Küçük Paralar**, Ankara 1936, s.25.

³³ Egeli, **age**, s.25.

Ve bu yurda katıldı.”

....

Taş Bebek:

Çalışacak her işe
Yapacak kağıt, şişe
Sun' i ipek, Sömikok
Her şey var, bizde: Yok, yok!
Buna da bir söz var mı?..

....

Mavi Boncuk:

Dan, dan, dan, dan, dan..
Çekilin yoldan Hey.. Aman..
Kalkıyor bak bizim tren
Ne mutludur ona binen...
Var tenzilatlı tarife
Taşır sizi her yerlere
Düt.. Düt...Filyos, Zonguldak.
Antalya, Akdeniz, Irmak..”³⁴

Egeli'nin “Haftamızı Oynuyoruz” piyesinde ise, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulaşım ve sanayi alanında elde edilen başarılarla, Osmanlı dönemi karşılaştırılmaktadır. Hükümetin bu konuda yaptığı hizmetler gündeme getirilirken, vatandaşın ülkeyi yöneten “büyüklerle” minnetarlıklarına vurgu yapılmakta ve Cumhuriyet'in ekonomi politikasının başarısına dikkat çekilmektedir.

“Can:

Dün bu yurtda ne yol vardı
Ne fabrika... Durum dardı.
Demiryollar başka elde...
İş adamları, bin derde
Düşer çırpınırdı. Kimse
Aldırmazdı... Şimdi ise,
Bakınız, büyüklerimiz
Neler hazırladılar. Biz
Ne talihli çocuklarız.
Bugünü candan kutlarız.
Her gün yurdda yeni bir yol,
Yeniden bir canlı, dinç kol
Uzanyor. İş kaynağı

³⁴ Egeli, *age*, s.25-26, 29.

Fabrikalar.. Can ırmağı
Tarlalar uzanıyor. Biz
Her işde En... En öndeyiz.”³⁵

Ozansoy’un “On Yılın Destanı” temsilinde Cumhuriyet’ten sonra yapılan sanayi atılımlarından büyük bir heyecan ve coşkuyla söz edilmektedir.

“Yüzbaşı:

....Zaferden sonra nasıl çalışır!.. Akın akın,
Her taraftan işçiler koştu yanan Afyon’a...
Türk kalır mı medeni yaşamakta hiç sona?..
Onda da birincidir, birinci olacaktır,
Yepyeni binalarla şehirler dolacaktır.
Caddeler, asfalt yollar, betondan abideler,
Yükselen bacaları ta bulutları deler
Fabrikalar yayılır yurdun her bucağına,
Benzer demiryolları bir örümcek ağına;
On yıllık imar işi buna kafi delildir.
Türk artık afyon yutmuş bir Asya’lı değildir
Cumhuriyet devrine girip ilerleyeli.”

....

“Turgut:

....Bu hayat imrenecek bir hayat değil midir?
Bu da Türk’ün sanatı, bu da Türk’ün ilmidir,
Ham maddeyi işleyen kollar çoğaldı bugün,
Her tarafta sanayi işte kök saldı bugün:
Bir fabrika açıyor vatanın her yakası,
Bu şeker fabrikası, o kumaş fabrikası,
Ötede ipekliler dokuyor narin eller,
Beride yığılıyor çinilerle heykeller,
Mobilya mı istersin, işte en kübikleri,
İşte demirhaneler, Türkiye çalıkları,
Çiftçiye sanab işte, orduya silah işte,
Her türlü saadet var böyle ilerleyişte.
Hasılı yükseltince her tarafta bir baca
Avrupa kesemiyor artık bizi haraca.”³⁶

³⁵ Münir Hayri Egeli, *Haftamızı Oynuyoruz*, Ankara 1936, s.29.

³⁶ Ozansoy, *age*, s.31-32.

"10 İnkılap" piyesinde, Cumhuriyet Dönemi sonrası yapılan yeniliklere, sanayileşmeye ve yerli malı kullanımına dikkat çekilmektedir. Öğrencilerden Yıldız, Osmanlı dönemi iktisadi yaşam ile Cumhuriyet Dönemi'ni karşılaştırmaktadır.

"Yıldız:

*...Padişahlar zamanında Türk unsuru asırlarca yabancı cephelerde ve şahsi menfaatler için süründürülmüş, iktisadi hakimiyet, iş ve sanat yerli yabancılardan elinde kalmıştı. Türk inkılabı asri hayatın iktisat mücadelesi ile kaim olduğunu bütün millete öğretti ve halka sanat, ticaret yollarını, istihsal kapılarını açtı. Bugün Türk askerliğinin, Türk kahramanlığının yanında bir de Türk işçiliği vardır."*³⁷

Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu Çocuk Piyesleri'nin ikinci kitabı olan "Yurdumuzu Geziyoruz" adlı piyesin amacı da ulusal sanayinin ne denli geliştiği ve yerli malların tüketiminin gerekliliği konusunda mesajlar vermektir. Piyeste hepsi de Öztürkçe adlar taşıyan bir grup çocuk Cumhuriyet Dönemi'nin ülkeye kazandırdığı demiryolları sayesinde ülkeyi baştan sona gezerek imar ve sanayileşme çabalarını gözlemler ve aralarında bunların sonuçlarını ve yararlarını tartışırlar. Osmanlı Dönemi'ne kıyasla nice önemli işlerin başarıldığı sonucuna varırlar. Piyesin satır aralarına laiklik, tarih tezi, halkevleri gibi konular da serpiştirilmiştir.³⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarım, sanayi ve bankacılık sektöründeki gelişmeler sadece çocuk piyeslerinde yer almamaktadır. Dönemin çocuk dergilerine bakıldığında bu konudaki gelişmelerden büyük övgülerle sözedildiği görülmektedir:

Olgun Çocuk'un 8. sayısında "Ulusun Büyüklerini Tanıyalım-Kamâl Atatürk" başlıklı dizi yazısında, tek parti dönemindeki ekonomik gelişim Atatürk ve Türk Ulusu'nun üstün başarılarından biri olarak açıklanır:

"... Atatürkün yurtta yarattığı Ekonomi, tutum, ve biriktirme devrimi ne güçlü ne büyük bir utku idi. Saltanat çağlarında aç kalan köylümüz, yoksulluktan kan ağlayan ulus ve bütün yağı (düşman) uluslara milyonlarca Türk lirası borçlanan Türk ulusu, ulu Atanın yüce varlığı ile on yıl içinde bu yönden de usları (akılları) durdurtacak bir yürüyüş ve ilerleme ile bu öz devrimi başardı... Biz eskiden, çok uzak değil, daha bundan onbeş yıl önce, iğnesinden ipliğine kadar hep yabancı uluslardan alırdık. Ama ekonomi savaşını başaran Türk ulusu başında ve hep önde yüce Atası buldukça herşeyini kendisi yapacaktı. Ve yaptı, başardı. Bugün artık ülkede yapılmayan hemen hiçbir şey yoktur. Ülkenin her yanında kurulan (makine, kumaş, şeker, deri, cam, kibrit...) bütün fabrikalar Türk ulusuna kendi öz ve yerli mallarını bol bol yetiştirmektedir. Övünçle şunu da söyleyebilirim ki ülkemizde yaptığımız

³⁷ Kocatürk, **age**, s.11.

³⁸ Boyacıoğlu, **agm**, s.16

yerli mallarımız acunun birçok yerlerinde satılmaktadır... Bütün bunları yaratan yapan ve başaran Ataların Atası Kamâl Atatürk ve acunun en çalışkan ulusu Büyük Türktür."³⁹

Çalışkan Çocuk, "Sevgili Yurdumdan Haberler" sayfasında "Yurdumuzu zenginleştirecek yeni fabrikalarımızın temelleri atıldı" haberini şu sözlerle aktarmaktadır: "Kağıdı da yurdumuzda yapacağız, bir de şişe fabrikası açılıyor."⁴⁰ Olgun Çocuk'un ulusal ötkünç (öykü) alt başlığı ile yayınladığı öykünün adı "Ulus malı yağya (düşmana) verilir mi?"dir.⁴¹ Ana düşüncesi Kurtuluş Savaşı'nın yokluklarla kazanılması olan bu öykünün adı, ekonomik politikanın bir göstergesi olarak uyarıcı ve anlamlıdır. Yedi Türk çocuğunun, Türk ulusunun büyük adını her yerde, "acunda (dünyada) ve göklerde nasıl yücelttiklerinin büyük bir urunç (merak) içinde okunduğu", Olgun Çocuk'un bilim kurgu romanı "Biz yaparız Türkkal-Y-2500"⁴²; Taksim'de Ulus Apartmanı'nın 52. katında 31 Aralık 2499 gecesi başlar. Korkut Atıl ve kardeşi Gönen Atıl, romanın kahramanlarıdır. Bu bilim kurgu, yerli üretimin uzak gelecekteki olası başarısını o günden taçlandırılan bir övgüdür. Ayrıca bu bilim kurgu, ulusal ekonomi politikasını destekler ve bu konuda okurların başta kendilerine ve ulusa güvenmelerini sağlar nitelikte bir çabanın ürünüdür.⁴³

Piyeslerde Tutumlu Olma ve Tasarrufta Bulunma Propagandası

Cumhuriyet Dönemi'nde inşa edilmeye çalışılan yeni vatandaş profilinin özelliklerinden biri de, tasarruf alışkanlığını edinmiş ve tasarrufunu bankalarda değerlendirme alışkanlığını kazanmış olmasıdır. Bu anlamda vatandaşa yastık altındaki paralarını devlet bankalarında değerlendirmeleri gerektiği aktarımı yapılırken, ulusal kalkınmanın bu yolla olacağı vurgulanmakta, tasarrufun önemi kumbara kullanımıyla bir kez daha gündeme getirilmektedir.

"Küçük Paralar" piyesinde banka ve tasarruf konusuna şöyle değinilmektedir:

"Paralar:

Bizi şöyle aldı. Durdu.
Sonra tık-tık-tık-tık, vurdu.
Dedi, Yüreğim hopluyor.
Her Türk çocuğu tık-tık tak
Gündeliğini arttırarak
Kumbarasında topluyor.

³⁹ Olgun Çocuk, 7 Nisan 1935, S.8, s.3.

⁴⁰ Çalışkan Çocuk, 1 Eylül 1934, S. 1, s.3.

⁴¹ Olgun Çocuk, 28 Nisan 1935, S. 10, s.7.

⁴² Agd, 16 Mart 1935, S. 4, s.16-17.

⁴³ Mustafa Doğdu, **Tek Parti Döneminde Ülkemizdeki Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Bilincinin Oluşturulması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007, s.95.

Yarın gidip de Bankaya
Yatıracağım kasaya
Bu sevimli gümüşleri...
Görecekleri işleri
Bilselerdi bu paralar,
Kumbaraları ararlar
Çoktan kaçıp giderlerdi."⁴⁴

Mavi Boncuk isimli bebek bir bankaya gidiyor ve banka görevlisinin kendisine söylediklerini aktarıyor.

"Mavi Boncuk:
Belki beni canlı sandı.
Dedi ki: Küçük Bebek
Bir kumbara almak demek
Yurda da çok büyük hizmet...
Sen de ister misin? "Evet"
Demek istemiştim. Amma.
Aksi.. hiç sesim çıkmadı."⁴⁵

Piyesin oynandığı sahnede ise büyük kitabın bir başka sayfasında "TÜRK Çocuğu'nun Ekonomi Kitabı" altında da "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu" yazılıdır. Bundan sonraki sayfada ise büyük yazılarla "TÜRK çocuğu para biriktirir" ifadesi yer almaktadır.⁴⁶

Sahnelenen piyesten de anlaşılacağı gibi, tasarruf için çaba gösteren ve bu tasarrufunu devlet aracılığı ile bankalarda değerlendiren vatandaş tipi Cumhuriyet'in arzuladığı "makbul vatandaş"tır. Piyesin kahramanlarından Mavi Bebek, sanayileşme ve kalkınmanın nasıl gerçekleşebileceğini bankacılığa dayanarak anlatır:

"Mavi Bebek:
Ancak güzel paralar
Dolunca kumbaralar
Bankalara akmalı
Böyle işler yapmalı"⁴⁷

Bankaların tanıtımıyla ilgili olarak ise bir şimendifer kullanılmaktadır. Sahnedeki şimendifer üzerinde bulunan şöminenin içinden kumbaralarla süslenmiş banka isimleri görünmektedir. Bankaları canlandıran oyuncuların göğüslerinde İş

⁴⁴ Münir Hayri Egeli, **Küçük Paralar**, Ankara 1936, s.18-20.

⁴⁵ Egeli, **age**, s.22.

⁴⁶ **Age**, s.23.

⁴⁷ **Age**, s.26.

Bankası, Türk Ticaret Bankası, Ziraat Bankası, Şeker Bankası yazmaktadır. Paralar ise şöminenin içine konarak sözde bankaya yatırılmış görüntüsü verilmektedir.⁴⁸

“Yeni Ağustos Böcekleri ve Karıncalar”⁴⁹ oyununda ise bilinen klasik hikaye değiştirilmiş ve “yeni Türk vatandaşı” olarak temsil edilen kişi, çalışmadığı halde kumbarasında biriktirdiği para sayesinde sıkıntı çekmekten kurtulan “ağustos böceği” olarak tasvir edilmiştir.

Böylece bankalara yönelen, parasını iyi değerlendiren ve kumbarasını kullanarak tasarruf yapan vatandaşın da maddi açıdan rahat olacağı mesajı verilmektedir.

Dönemin çocuk dergilerinde de tutumlu olmanın gereği şiir, yazı ve çeşitli banka reklamları ile gelecekteki belirsiz ve sıkıntılı günlere karşı bir önlem olarak teşvik edilmektedir. Örneğin Çocuk Duygusu’nun, Cemal Nadir tarafından hazırlanan 16 Birinci Kânun 1937 (16 Aralık 1937) tarihli 12. sayısının kapağında; hastalık, felaket, sefalet, işsizlik, açlık, ihtiyarlık ve iflasın oluşturduğu dalgalı bir denizde, İş Bankası Kumbarası biçiminde tasarlanmış gemiyi kullanan güler yüzlü çocuk, “Gemisini kurtaran kaptan” olarak tanıtılmaktadır.⁵⁰

Ekonomik sıkıntı içerisinde olan ve belli bir refah düzeyine ulaşamamış toplumları çeşitli propaganda yöntemleri ile tasarrufa yöneltmek pek de kolay değildir. 1930’lu yıllardaki Türk toplumunun iktisadi anlamda rahat olmadığı da bilinen bir gerçektir. Fakat buna rağmen Cumhuriyet’in kurucu kadrosu biraz da yeni kurulan rejimin yarattığı toplumsal heyecan ortamından da yararlanarak insanları fedakarlık yapmaya ve sınırlı da olsa tasarrufta bulunmaya yöneltmek istemiştir.

Sonuç

20. yüzyılın ilk yarısında birçok ülke, ekonomilerinde daralma yaşadıklarında ve herhangi bir ekonomik krizle karşılaştıklarında ilk önlem olarak ithalatlarını kısmak, tasarrufa yönelmek ve yerli ürün tüketmeye yönelmek gibi politikalar izlemişlerdir. Cumhuriyet rejimi de gerek kuruluş sürecinde yaşadığı büyük yoksulluk, gerekse kapitalist dünyanın yaşadığı ilk büyük küresel kriz olan 1929-1930 Dünya Ekonomi Krizi’nin etkisiyle toplumda tasarruf bilincini geliştirmek ve öncelikle yerli ürünleri tüketmek politikasını yürürlüğe koymuştur. Bu politikanın başarıya ulaşması için çeşitli kurumsal düzenlemelere gidilmiş, bunun yanısıra özellikle genç kuşaklarda yerli malı kullanmak ve tasarruf yapmak bilincini geliştirmek için çaba harcanmıştır.

⁴⁸ Age, s.32.

⁴⁹ Münir Hayri Egeli, *Yeni Ağustos Böcekleri ve Karıncalar*, Ankara 1936, s.27-29.

⁵⁰ Doğdu, *agt*, s.191.

1930'lar Türkiye'sinde çocuklarda yerli malı kullanma ve tasarruf yapma bilincini geliştirme konusunda, hem resmi eğitim kanallarından, hem de bu dönemde yayınlanan gazete ve çocuk dergilerinden geniş ölçüde yararlanılmıştır. Özellikle ilkokullarda sahnelenmek üzere yazılan piyeslere, birçok işlevinin yanısıra bu işlev de yüklenmiştir. Piyesler aracılığı ile başta ilkokullar olmak üzere eğitimin her kademesinden yararlanılarak, yerli ürünleri kullanma alışkanlığı ve tasarruf bilincini geliştirmek amaçlanmıştır. Piyeslerin yanısıra konferans, şiir, yazı, afiş, fotoğraf ve benzeri yöntemlerle de yerli ürünleri kullanmak ve tasarrufta bulunmanın gerekliliği kavratılmaya çalışılmıştır. Bu yolla da özellikle genç kuşakların tutumlu olmaları ve yerli ürünleri kullanmaya alıştıırılarak ulusal kalkınmaya katkıda bulunmaları amaçlanmıştır.

Genel anlamda devrim ideolojisini topluma benimsetmek amacıyla yazılmış olan bu piyeslere bakıldığında konusu tamamen ekonomi olanların varlığı da hemen farkedilecektir. 1930'larda çok popüler olan bu piyeslerde genç kuşaklara neden öncelikle yerli ürünlerin kullanılması gerektiği edebi bir dil ile anlatılmış ve yerli ürün kullanmak adeta yurtseverliğin temel ölçütüne dönüştürülmüştür. Özellikle yerli malı haftalarında sıklıkla dile getirilen ve birçok piyeste de yer alan, "yerli malına tapmalı", "yerli malı yurdun malı, her Türk onu kullanmalı" veya "yerli malı kullanmayan bizden değildir" gibi ifadeler bunun kanıtıdır.

KAYNAKÇA

A-Gazeteler ve Dergiler

Anadolu

Cumhuriyet

Çalışkan Çocuk

Hizmet

İktisat ve Tasarruf

Olgun Çocuk

B-Kitap ve Makaleler

GÜNDÜZ, Aka, **Gazi Çocukları İçin**, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1933.

AKTAN, Reşad, **Türkiye İktisadı**, C:1, Ankara, 1968.

- BOYACIOĞLU, Levent, "Tek Parti Döneminde İnkılap Temsilleri-I", **Tarih ve Toplum**, S.: 102, (Haziran 1992).
- DOĞDU, Mustafa, **Tek Parti Döneminde Ülkemizdeki Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Bilincinin Oluşturulması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007.
- DUMAN, Doğan, **Ulusal Ekonominin Yapılanmasında Yerli Malı Haftaları**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2000.
- DUMAN, Doğan, "Yerli Malı Haftaları", **Tarih ve Toplum**, S.: 111, (Mart 1993).
- DUMAN, Doğan, 1930'larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları", **Toplumsal Tarih**, S.: 40, (Nisan 1997).
- DUMAN, Doğan, **Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990.
- EGELİ, Minür Hayri, **Küçük Paralar**, Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu, Ankara 1936.
- EGELİ, Minür Hayri, **Yeni Ağustos Böcekleri İle Karıncalar**, Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu, Ankara 1936.
- EGELİ, Münir Hayri, **Haftamızı Oynuyoruz**, Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu, Ankara 1936.
- İNAN, Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, **10 İnkılap**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1933.
- NAYIR, Y.N., **İnkılap Çocukları**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933.
- OZANSOY, Halit Fahri, **On Yılın Destanı**, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933.
- TEKELİ, İlhan -İLKİN, Selim, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayınları, C.:2, Ankara 1983.
- YAZMAN, M. Ögüt, **Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**, 2. baskı, Ankara 1974.
- ZARAKOLU, Avni, "1929/30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Krizle Alınan Mücadele Tedbirleri", **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara 1982.